

Marija Wakounig

»... hab ich teutsch und windisch gelernet ...« O poreklu in kulturnih koreninah Žige Herbersteina*

O Žigi Herbersteinu (1486–1566) – poliglodu, kozmopolitu in diplomatu Habsburžanov – je bilo napisanih že veliko razprav.¹ Zanimarjeno oziroma zgolj nezadostno obdelano je bilo (geografsko) okolje, v katerem se je rodil, prav tako pa tudi poreklo osebe, ki mu je podarila življenje, torej njegove matere Barbare. Oba vidika – tako vidik domovine kot porekla – vodita k vprašanju, v katerem jeziku ga je mati vzgajala in kateri jezik je igral odločilno vlogo v njegovem dolgem življenju. Sintezo obeh vidikov zaokroži vprašanje o Herbersteinovih kulturnih in duhovnih vzgibih. Ti pa nas znova pripeljejo h koreninam njegovega porekla.

I. Herbersteinova domovina

Ko se je Herberstein rodil (23. avgust 1486, Vipava),² sta njegova ožja domovina, vojvodina Kranjska, in sosednja grofija Istra že imeli za seboj neželeno srečanje s Turki ter temu sledeče prve kmečke nemire. Okrog leta 1490 je bilo 90 odstotkov prebivalstva Kranjske kmečkih podložnikov in prav toliko jih je kot materni jezik uporabljalo slovenščino. Preostalih 10 odstotkov se je delilo na meščanstvo, delavstvo (rudarje) in aristokracijo, ki so bili povečini dvo- ali trojezični (slovenščina, nemščina, italijanščina oziroma furlanščina).³ Sosednji habsburški del Istre so si okrog leta 1500 močno želeli Benečani, ki so poskušali zaokrožiti svojo posest med *mare nostrum*, torej Jadranskim morjem, in Krasom. Družbena struktura habsburške Istre je bila zaradi njenega razvoja od pozne antike bolj heterogena, kot

* Osebe, za katere so pri nas uveljavljena slovenska poimenovanja oziroma ki so po poreklu iz našega prostora, so v skladu z uredniško odločitvijo navedena samo s slovensko različico imena /op. prev./.

¹ Prim. mdr. Walter Leitsch, Siegmund von Herberstein (1486–1566). V: Die Steiermark. Brücke und Bollwerk. Katalog der Landesausstellung. Graz 1986, str. 539–542; zbornik Siegmund von Herberstein. Kaiserlicher Gesandter und Begründer der Rußlandkunde und die europäische Diplomatie. Gerhard Pferschy (izd.). Graz 1989 (= Veröffentlichungen des Steiermärkischen Landesarchives 17); Bertold Picard, Das Gesandtschaftswesen Ostmitteleuropas in der Frühen Neuzeit. Beiträge zur Geschichte der Diplomatie in der ersten Hälfte des sechzehnten Jahrhunderts nach den Aufzeichnungen des Freiherrn Sigmund von Herberstein. Graz/Wien/Köln 1967 (= Wiener Archiv für Geschichte des Slawentums und Osteuropas 6); in nazadnje Harald Tersch, Österreichische Selbstzeugnisse des Spätmittelalters und der Frühen Neuzeit (1400–1650). Eine Darstellung in Einzelbeiträgen. Wien/Köln/Weimar 1998, str. 193–213; kakor tudi Marija Wakounig, Sigismund von Herberstein. V: „Divus Maximilianus“. Una Contea per i Goriziani, 1500–1619. Silvano Cavazza (izd.). Gorizia/Mariano del Friuli 2002, str. 175–181.

² Th. G. von Karajan (izd.), Selbst-Biographie Sigismunds Freiherrn von Herberstein 1486–1553. Wien 1855 (= Fontes rerum Austriacarum 2), str. 70.

³ Peter Štih/Vasko Simoniti, Slovenska zgodovina do razsvetljenstva. Ljubljana 1996, str. 139; nadalje Marija Wakounig, Von Přemysl Otakar II. bis Maximilian I. von Habsburg. V: Zwischen Adria und Karawanken. Arnold Suppan (izd.). Berlin 1998 (= Deutsche Geschichte im Osten Europas 5), str. 53–110, tu str. 66. O rabi furlanščine v 16. stoletju na primeru grofije Gorica prim. nazadnje Silvano Cavazza, Lingue, società, religione. V: »Divus Maximilianus«, str. 285–301, zlasti str. 286–289.

je to veljalo za Kranjsko.⁴ Približno 80 odstotkov prebivalcev je bilo kmečkih podložnikov; kakšnih 20 odstotkov pa so predstavljali (kmečki) delavci, integrirani begunci, meščanstvo in plemstvo. Zaradi sporov med Habsburžani in Benečani (1508–1516) so se meje na tem območju občutno premaknile: približno tri četrtine istrskega polotoka na zahodu in jugu so postale beneške, medtem ko sta bila Kras in nekdanja goriška grofija Pazin priključena Kranjski.⁵ Večina prebivalstva je govorila slovanski jezik – na severu slovenski, na vzhodu hrvaški (čakovski) –, mnogi so obvladali tudi italijanščino, le redki nemščino. Istra je bila zaradi beneških osvajalskih poskusov in turških vpadov prizorišče vojn, prehodno območje in dežela priseljencev.

Herbersteinov ded Andrej, ki je bil do leta 1442 postojnski in kraški glavar, je po pogodbi o delitvi dediščine, sklenjeni z bratom Jurijem,⁶ dobil v last nekdanjo goriško posest Lupoglav v Istri na meji z beneškim ozemljem.⁷ Herbersteinov oče Lenart (rojen po letu 1428, umrl leta 1511) je bil prav tako glavar na Krasu in v Postojni, lastnik Lupoglava in prostolastne hiše** v Trstu ter zakupnik Pordenona⁸. Leta 1470 mu je deželni knez Friderik III. Habsburški dodelil v posest Vipavo, leta 1482 pa še Hrastovec. Po poroki z Barbaro Jamsko leta 1465 se je Lenart naselil v Vipavi,⁹ kjer se mu je od leta 1469 rodilo sedem otrok – štirje sinovi (Jurij, Ivan, Žiga¹⁰ in Viljem) ter tri hčere.¹¹

⁴ Od pozne antike do leta 1077, ko je bila Istra prvič dodeljena v fevd oglejskemu patriarhatu, se je na polotoku izmenjalo več oblasti. Med letoma 1077 in 1420 (s prekinitvijo od 1093 do 1208) je bila Istra nominalno oziroma *de iure* podrejena patriarhatu. *De facto* so bila oblastna razmerja drugačna: tako Benetke kot tudi goriški grofje, od približno leta 1350 pa tudi Habsburžani so metropolit postopoma razlastili. Največji del notranje Istre do Krasa so si prilastili Goričani kot odvetniki oglejske cerkve; poleg tega jim je uspelo, da so iz pazinske grofije ustvarili samostojno deželo ter s svojimi militi in ministeriali kljubovali tako Benečanom kot Habsburžanom. Do leta 1420, ko so Benetke zavzele tako Furlanijo kot *terra ferma* izven Gorice, so ostala razmerja moči približno stabilna. O Goričanih prim. Peter Štih, *Studien zur Geschichte der Grafen von Görz in Istrien und Krain*. Wien/München 1996 (= MIÖG Ergänzungsband 32). O razmerju moči na severu Jadrana prim. Marija Wakounig, *Dalmatien und Friaul. Die Auseinandersetzungen zwischen Sigismund von Luxemburg und der Republik Venedig um die Vorherrschaft im adriatischen Raum*. Wien 1990 (= VWGÖ 212), str. 122–125.

⁵ Enciklopedija Slovenije 4, Ljubljana 1990, str. 179 in sledeča.

⁶ O lastniških razmerjih v Lupoglavu 15. stoletja obstajajo različne navedbe; verjetno je posest, ki je leta 1427 na podlagi delitve dediščine pripadla Herbersteinovemu dedu, v družinsko last prišla s poroko leta 1409. Josef Zahn (izd.), *Das Familienbuch Sigmunds von Herberstein*. V: *Archiv für österreichische Geschichte* 39 (1868), str. 293–415, tu str. 311 in sledeča. Prim. tudi Hrvatski leksikon 2, Zagreb 1997, str. 39; in Slovenski biografski leksikon 1, Ljubljana 1925–1932, str. 301 (v nadaljevanju SBL 1).

⁷ Prim. Josip Gruden, *Zgodovina slovenskega naroda* 1. Ljubljana 1911, str. 316. Herberstein je trdil, da je Friderik III. Habsburški Postojno podelil njegovemu očetu in ne dedu. Prim. tudi Karajan, *Selbst-Biographie*, str. 70. Kako je bilo s podelitvami, lahko pojasni zgolj temeljita raziskava!

** Slovenjenje besede »Freihaus«, ki po definiciji iz *Glosarja zgodovinskega domoznanstva* (ur. Peter Pavel Klasinc, Maribor, 1995, str. 92) označuje »od dajatev in dolžnosti oproščen/o/ hiš/o/ plemičev ali samostanov v mestih in trgih«, ni poenoteno; *Glosar* jo, denimo, sloveni s »svobodna hiša«, Sergij Vilfan v *Pravni zgodovini Slovencev* (Ljubljana, 1961, str. 161) pa s »prostolastna hiša« /op. prev.; za ta podatek se zahvaljujem direktorju Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici Dragu Trpinu/.

⁸ O Pordenonu prim. Franz Krones, Sigmund von Herberstein. Ein Lebensbild mit besonderer Rücksicht auf die Beziehungen Herbersteins zur Steiermark und seine Schriften. V: *Mittheilungen des historischen Vereins für Steiermark* 19 (1871), str. 3–76, tu str. 6.

⁹ SBL 1, str. 301.

¹⁰ Prim. tudi Mein Sigmunden Freyherr Herberstein, Neyperg und Guttenhag Raittung und Antzaigen meines Lebens und Wesens wie hernach volgt. Martin Georg Kovachich (izd.). Ofen 1805, str. 111.

¹¹ Karajan, *Selbst-Biographie*, str. 70.

Posestva kranjskih Herbersteinov so ležala na Krasu – pri tem sta Postojna¹² in Vipava¹³ spadali k (notranji) Kranjski, Lupoglav¹⁴ pa k Istri – in so se na začetku 16. stoletja znova znašla na obmejnem ozemlju, na katerem je zaradi beneških in habsburških osvajalskih apetitov nenehno vrelo. Kot smo že omenili, je ta dvoboj občutno motila bližajoča se, nepredvidljiva turška oborožena sila, ki je obmejno regijo neredko vznemirjala ob podpori in z orožjem Benečanov. V tem konfliktnem svetu je odražal Herberstein. Ker so kranjski Herbersteini vsaj od prve polovice 15. stoletja v službi Habsburžanov opravljali delo glavarjev v regiji ob meji z beneškim oblastnim območjem, moramo verjetno predpostaviti, da so obvladali tudi slovenščino in italijanščino.

Iz geografskih danosti je možno izpeljati sklepe o Herbersteinovih jezikovno-kulturnih koreninah. Po njegovih navedbah v avtobiografiji, ki jo je izdal Karajan, je Herberstein do leta 1496 obiskoval šolo v Vipavi.¹⁵ V *Mein Raittung*, še enem avtobiografskem delu, je Herberstein sicer zapisal tudi, da je bil v Vipavi »erstlichen in die schuel gelassen«, vendar pa »zu Lonspach baidt sprachen teutsch und windisch gelernt«. Navedbi o njegovem šolanju v Vipavi sta v obeh virih skladni. Od poznega srednjega veka je za Vipavo res izpričana župnijska šola¹⁶, toda brez podrobnejših podatkov o jezikovnem pouku. Različne navedbe krajev, kjer naj bi se naučil obeh jezikov, in večkratno poudarjanje tega dejstva poleg tega napeljujejo k vprašanju, kaj je bil Herbersteinov materni jezik. Nemščina, slovenščina ali celo italijanščina?

Medtem ko se za Vipavo ve, kje leži, pri Lonspachu/Lonsbachu to ni povsem jasno, saj ni izključeno, da je Herberstein ime kraja popačil. Nesporna je vsekakor geografska umestitev obeh krajev na presečišče dveh kulturnih krogov – slovanskega (slovenskega) in romanskega (italijanskega). Ker je bil Herberstein potomec notranjeavstrijskega, torej nemško govorečega rodu, se sprva zdi logično, da je kot materni jezik na pretežno slovensko govorečem ozemlju uporabljal nemščino. Toda njegovo priznanje, »da zw Wippach hab ich teutsch und windisch, baid sprachen gelernnet«, to implicira zgolj na prvi pogled, navidez. Herbersteinove nadaljnje izpeljave, »die windisch hat mir viell mueue in meiner jugenndt gemacht hat. Vill zuenamen muessen hoeren: sclaf', khadrotz und dergleichen«,¹⁷ dopuščajo dve interpretaciji, zlasti ker so v *Mein Raittung* prisotna odstopanja v topografiji in ker poleg tega tam manjka dostavek, da je bilo učenje materinščine težavno.¹⁸ Najenostavneje je bržkone domnevati, da je imel Herberstein z razumevanjem in aktivnim obvladanjem slovenskega jezika, ki ga je v svojem okolju slišal od služabnikov pa tudi od otrok, sprva težave. Verjetna pa je tudi domneva, da so ga zaradi pomanjkljivega obvladanja jezika zasmehovali in obkladali s prostaškimi besedami.

¹² Postojna, ki je ležala na glavni prometni cesti s Kranjske v smeri Jadrana, je bila od 12. stoletja v lasti oglejskih patriarhov, Spanheimov in češkega kralja Otokarja II. Přemysla. Ko so jo leta 1371 dobili Habsburžani, so tam uredili donosno mitnico. Na začetku 15. stoletja je bila Postojna za posebne usluge dodeljena Herbersteinom. Prim. tudi Enciklopedija Slovenije 9, Ljubljana 1995, str. 174.

¹³ Trg Vipava v zgornji Vipavski dolini ob vznožju Nanosa je bil v visokem srednjem veku sprva last rodbine Weimar-Orlamünde. Ko je izumrla, je prešel v last Andechs-Meranskih, ki so ga obdržali do leta 1251. Tik pred smrtjo ga je zadnji moški potomec Andechs-Meranskih, patriarh Bertold, podelil svoji cerkvi. Leta 1344 je posest s starim gradom prešla v habsburško last, novi grad pa je ostal v rokah goriških grofov. Po pripadu njihove dediščine (1364, 1500) so jih nasledili Habsburžani.

¹⁴ Bratje Herberstein so se od leta 1521 pogajali o zamenjavi posesti (Lupoglav za Neyperg na Štajerskem) in jo 14. januarja 1525 uspešno opravili. Prim. tudi Karajan, *Selbst-Biographie*, str. 247, 265. Poleg tega tudi Krones, *Herberstein*, str. 35.

¹⁵ Karajan, *Selbst-Biographie*, str. 70.

¹⁶ Vlado Schmidt, *Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem 1*. Ljubljana 1988, str. 34.

¹⁷ Karajan, *Selbst-Biographie*, str. 70. Prim. tudi *Mein Raittung*, str. 111.

¹⁸ »... hab also daselbst zu Lonspach baidt sprachen teutsch und windisch gelernt, wiewol ich derhalben ein windischer kodroltz und sclaf spotlich genent ...« *Gl. Mein Raittung*, str. 111; kot tudi Friedrich Adelung, Siegmund Freiherr von Herberstein mit besonderer Ruecksicht auf seine Reisen in Russland. St. Petersburg 1818, str. 10.

Druga interpretacija je sicer tvegana, vseeno pa je ni mogoče izključiti, saj omenjenega dostavka o težavnem učenju materinščine v *Mein Raittung* ni. V Herbersteinovem drugem avtobiografskem delu, *Gratae posteritati* (Dunaj, 1558), najdemo tudi stavek »Sclavonica lingua, que illi materna fuit ... licet Germanus esset et a Germanis originem traheret«,¹⁹ kar pomeni, da mu je njegova »slovanska« materinščina omogočila, da se je imel za Nemca in da je tudi zastopal (svoje) nemško poreklo. Ne smemo izključiti možnosti, da je Herbersteinu njegova slovenska materinščina povzročala toliko muk zato, ker so ga zasmehovali. Slovanski jezik v njegovem plemiškem svetu ni ravno užival ugleda oziroma ni veljal za odliko; v najboljšem primeru so ga obravnavali kot manjvredno dodatno kvalifikacijo in nedvomno je tudi v 15. in 16. stoletju služil kot slojno opredeljeno sredstvo identifikacije. Herbersteinovo priznanje »dannocht hat mich niembt von der sprach abtreiben mugen, des mir hernach in vill sachen genutzt hat«²⁰ je treba razumeti s časovne distance in v smislu uspeha pri delu, vodi pa k vprašanju, ali bi se za ta jezik opredelil z enako lepimi besedami, če mu ne bi odprl vrat v širni svet. Nemško poreklo po očetu in slovenščina kot materni jezik nista bila ovira za to, da se je imel za Nemca, saj je bilo očetovo poreklo za oblikovanje posameznikove identitete pomembnejše od materinega. *Lingua franca* tistih, ki jim je Herberstein služil, je bila nemščina. Poleg tega je v 16. stoletju najbrž komaj kdo svojo (nacionalno) pripadnost definiral prek maternega jezika.

Dodaten namig za to, da je bil Herberstein večjezičen že od otroških let, po ovinkih ponuja njegova telesna konstitucija. Zaradi njegove bolehnosti narave ga je zaskrbljena in bogu vdana mati skupaj z drugorojenim sinom Ivanom poslala na romanje v Loretto in Recanati. Oba romarska kraja sta ležala na ozemlju Cerkevne države, kar pomeni, da sta morala dečka z ladjo potovati iz Lovrana (pri Reki) do Ancone (in nazaj).²¹ Kako sta se sporazumevala med potovanjem in v romarskem kraju? Najbrž ne nemško in zagotovo ne slovensko.

Če v skladu s kronologijo v *Mein Raittung* drži, da se je Herberstein najprej šolal v Vipavi, nato iz zdravstvenih razlogov odšel na romanje in se šele zatem v Lonspachu učil nemščino in slovenščino, potem ostaja odprto vprašanje, v katerem jeziku so ga poučevali v Vipavi. V latinščini? Ali celo v italijanščini? K temu, da je Herberstein slednjo moral obvladati, ne napeljujejo zgolj njegove predstavitve pogovorov beneških poslanikov na potovanju v Španijo,²² temveč tudi njegovo sodelovanje v vojni med Benetkami in Maksimilijanom I. od leta 1508 do leta 1513, ko se je bojeval na istrsko-kranjskem ozemlju ter se tako rekoč prvič izkazal kot taktičen posrednik in strateg. In poleg tega: ali bi ga oče leta 1509 poslal v Benetke na zelo težavna pogajanja o dednopravnih vprašanjih glede sporne posesti Lupoglav,²³ če ne bi znal italijansko? Malo verjetno.

¹⁹ *Gratae posteritati Sigismvndvs Liber Baro in Herberstain Neyperg & Guettenhag, Primarius Ducatus Carinthiae Haereditariusque & Camerarius & Dapifer &c. Immunitate meritorum ergo donatus, actiones suas a puero ad annum vsque aetatis suae septuagesimum quartum, breui commentariolo notatas reliquit, Wien 1558: »Cum enim Sclavonica lingua, quae illi materna fuit, uteretur, licet Germanus esset et a Germanis originem traheret, tamen cum vicini vicinos suos plerumque ob linguarum diversitatem, intestina dissidia, vell bella odio prosequi soleant, frequentibus condiscipulorum conuitiis lacessitus, patientia iniurias vicit.«* Citirano po Adelung, Siegmund Freiherr, str. 10. Prim. tudi SBL 1, str. 478; Primož Simoniti, Humanizem na Slovenskem in slovenski humanisti do srede 16. stoletja. Ljubljana 1979, str. 218; kot tudi Vladimir Kološa, Žiga Herberstein (1486–1566) in Moskovski zapiski. V: Žiga Herberstein. Odkritelj Rusije. XVI. stoletje v Rusiji in slovenskih deželah – Sigizmund Gerberštejn. Pervootkryvatel' Rossii. XVI stoletie v Rossii i slovenskich zemljach (katalog razstave). Ljubljana 1999, str. 11–40, tu str. 19.

²⁰ Karajan, *Selbst-Biographie*, str. 70. Prim. tudi *Mein Raittung*, str. 111: »... hab dennocht die sprach (slovenščino, op. M. W.) erhalten, mich der nit geschambt, ist mir in vill weeg nutz gewest ...«

²¹ Karajan, *Selbst-Biographie*, str. 70; kot tudi *Mein Raittung*, str. 111.

²² Karajan, *Selbst-Biographie*, str. 176.

²³ O pogajanjih, ki so glede Lupoglava potekala v Benetkah, prim. Karajan, *Selbst-Biographie*, str. 72 in sledeča: Adelung, Siegmund Freiherr, str. 17–22; Krones, Herberstein, str. 12.

To, da je Herberstein večkrat poudaril svoje znanje nemščine in slovenščine, ni pa omenjal italijanščine, dopušča naslednjo interpretacijo: Herberstein je pod nemško govorečimi Habsburžani naredil sijajno kariero in družini pomagal k družbenemu vzponu. Kariera in družben vzpon sta bila sprva povezana z znanjem slovenskega jezika, zato je nemščino in slovenščino omenjal kot nekakšno legitimacijo. Podatek o svojem dobrem znanju italijanščine je diplomatski Herberstein za bralca spretno umestil, vendar pa je zamolčal, kdaj in kje si je to znanje pridobil. Je bila italijanščina njegov materni jezik ali jezik, v katerem so ga poučevali v Vipavi?

II. Materina linija

V svojih avtobiografskih delih je Herberstein družino svoje matere obravnaval bolj mačehovsko.²⁴ To je verjetno počel zavestno, čeprav je treba pripomniti, da sta bili usodi družin njegovih staršev veliko bolj prepleteni, kot se je do sedaj domnevalo, in da sorodstvena razmerja, ki so iz tega sledila, brez dvoma podajajo zgledno sliko duhovnega življenja na Kranjskem.

Herbersteinova mati Barbara je izhajala iz rodu slavne in razvpite dinastije Jamskih (Lueger), vitezov z gradu Jama, napačno imenovanega tudi Predjama.²⁵ Jamski so kot goriški ministeriali v prvi polovici 14. stoletja napredovali v viteški stan in se leta 1388 razdelili v lienško in kranjsko linijo. Zaradi zaslug, ki so jih imeli kot deželnoknežji in cesarski uslužbenci, so pripadniki kranjske linije leta 1366 dobili v fevd grad Jamo, ki so ga s prekinitvijo (1396–1398) obdržali do leta 1488. Posestva družine niso ostala omejena zgolj na notranjekranjski prostor, saj je nekaterim članom, denimo Konradu II. kot glavarju Trsta (1415–1420, 1432–1434), uspelo pridobiti tudi posesti v Istri.

Eden najzagonetnejših predstavnikov Jamskih je bil Nikolaj II. (?–1481). Iz njegove zakonske zveze z Margareto iz Kamnika so izšli sinovi Jurij, Erazem, Andrej in Nikolaj ter hčeri Doroteja, mati slavnega ljubljanskega škofa Krištofa Ravbarja, in Barbara, Herbersteinova mati.²⁶ Kot gradiščan Walsejskih (1452–1466) je Nikolaj iz nepojasnjenih razlogov dobil v last herbersteinski Lupoglav. To bi lahko bil tudi razlog za poroko med Lenartom Herbersteinom in Barbaro Jamsko, se pravi – Herbersteini so z nevesto dobili tudi posest, ki so jo za kratek čas izgubili. V prid izboljšanju odnosov med družinama naj bi govorilo tudi dejstvo, da je glavarstvo nad Vipavo po izumrtju Walsejskih leta 1466²⁷ za dve leti (1466–1468) namesto Herbersteinov prevzel Nikolaj. Strmemu napredovanju do položaja glavarja Trsta leta 1468 je okrog leta 1472 (1478?) sledil globok padec; Nikolajevo glavarstvo sta zaznamovali neizprosnost in nasilnost, tako da ga je moral cesar Friderik III. Habsburški leta 1472 (1478?) zaradi številnih pritožb s tega položaja odstaviti. Zaradi izsiljevanja in domnevnega

²⁴ Adelung, Siegmund Freiherr, str. 23, ugotavlja, da Herberstein v svojih spisih »nasploh malo /govori/ o starših«, »toda vsepovsod je najti dokaze o veliki ljubezni in hvaležnosti do očeta«.

²⁵ Po Adelungu, Siegmund Freiherr, str. 4, naj bi Herberstein o družini svoje matere zapisal »... ex foramine dicta ...«.

²⁶ O sorodstvenih razmerjih prim. Slovenski biografski leksikon 2. Ljubljana 1933–1952, str. 479 in sledeča (v nadaljevanju SBL 2).

²⁷ O dedovanju Devina prim. mdr. Wakounig, Přemysl Otakar, str. 62.

umora so ga konec 70. let prišli²⁸ in ga, ko se je s težkim srcem odpovedal svojim posestim v Trstu in Devinu, izpustili na prostost. Na matičnem gradu Jama ga je nasledil sin Erazem.²⁹

Jabolko pa ni padlo daleč od drevesa; Herbersteinov stric se je vrgel po svojem očetu. Leta 1482 naj bi umoril svojega stanovskega tovariša, vendar to ni gotovo.³⁰ Za gotovo velja, da je leta 1478 – zato ker je bil njegov oče odpuščen s položaja glavarja Trsta? – obrnil hrbet Frideriku III. Habsburškemu in se posvetil roparskemu viteštvu. Ko so se pritožbe zaradi njegovih napadov na hribovskih cestah Krasa namnožile, je prav njegov bratranec, Gašper Ravbar, dobil nalogo, da ga ujame. Obleganega Erazma so v težko dostopnem gradu Jama jeseni leta 1484 verjetno s pomočjo izdaje zvalili k oknu in ga ustrelili.³¹

Iz navedenih krajev je razvidna večjezična topografija. Vsa relevantna posestva tako agnatske kot kognatske linije so bila v kranjsko-istrskem prostoru, v katerem so večinoma govorili slovansko in italijansko (beneško). Nemščino je govoril višji sloj, ki so ga od 10. stoletja dalje sem vodili patriarhi in Staufovci. Jamski, denimo, so bili prvič dokumentirani šele kot ministeriali goriškega grofa in kljub temu, da so bili vse od leta 1366 vitezi in od leta 1463 člani kranjskega deželnega zbora, niso spadali h *crème de la crème* te dežele.³² Medtem ko zaradi opisanih dogodkov ni mogoče ugotoviti, kako so bili usidrani in integrirani znotraj kranjskega in istrskega višjega sloja – primanjkuje temeljnih študij o tem –, pa se zdi njihova jezikovna kompetenca nesporna. Kot ministeriali so bili namreč zadolženi, da v imenu svojih gospodarjev izvajajo sodno oblast, kar pomeni, da so morali obvladati jezik svojega okolja.³³ Njihovo napredovanje v viteštvo in opravljanje glavarstva v istrsko-beneškem prostoru si je brez večjezičnosti komaj mogoče predstavljati. Izhajati je treba iz tega, da je bila slovenščina (in mogoče tudi italijanščina) 16. stoletja jezik dnevnega občevanja družine Jamski, italijanščina pa jezik, ki so ga njeni dejavni moški člani uporabljali pri delu.

²⁸ Bojda je bil leta 1440, med spopadi in ob prizadevanjih za mir, ki so potekali med Celjskimi in Habsburžani, sestavljen tako imenovani seznam »lannd veinde« in »der von Cili veinde«, na katerem se je znašel tudi Nikolaj Jamski: »Item Niclas Luger hat unserm herrn den kuenig in sein hauptmanschaft wider lanndesrecht gegriffen, undzwen knecht den Wolfgang und den Liendlein schreiber ze Obernlaibach geuangen und aus der hauptmannschaft gefuert und geantwurt, und der ain getoett, die doch durch die hauptman schaft zu rechter zeit sind eruordet worden, die er aber nicht hat wellen antwurten.« Nazadnje izdal Božo Otoresec, Seznam »deželnih sovražnikov« na Kranjskem in Štajerskem iz okoli 1440. Iz borb med Celjskimi grofi in Habsburžani v letih 1436–1443. V: Grafenauerjev zbornik. Ljubljana 1996, str. 331–342, tu str. 342. Pri tem dragocenem viru bi bilo treba bolj kritično preveriti čas in razloge nastanka. Najbrž je bil napisan po letu 1478; na to napeljujejo podatki o Nikolaju Jamskem.

²⁹ Enciklopedija 4, str. 261. Prim. tudi Simon Rutar, Schloss und Herrschaft Lueg. V: Mitteilungen des Musealvereins für Krain 8 (1895); SBL 2, str. 478.

³⁰ Po Herbersteinu naj bi Erazem na Dunaju zabodel dvornega maršala Pappenheima in z bratovo pomočjo pretepel kranjskega deželnega namestnika Christoph von Theina. Po navedbah sta bila brata zatem zaprta na ljubljanskem gradu, od koder jima je uspelo pobegniti v Jamo. Zahn, Familienbuch, str. 354.

³¹ Prim. SBL 2, str. 478; Slovenski biografski leksikon 3. Ljubljana 1960–1971, str. 36 (v nadaljevanju SBL 3); Enciklopedija Slovenije 3, Ljubljana 1989, str. 53 in sledeča. Tako obleganje kot tudi neobičajna ustrelitev Erazma Jamskega skozi odprto grajsko okno sta burila domišljijo Wolfganga Laziusa, Jakoba Unresta in Janeza Vajkarda Valvasorja. Jakob Unrest, Österreichische Chronik, Monumenta Germaniae historica, Scriptorum rerum Germanicarum, nova series 11. Karl Grossmann (izd.). Weimar 1957, str. 147, je celo trdil, da je ustreljeni »etlich tag toden bey inn dem gschloss« ležal.

³² O praksi podeljevanja goriških gradov ministerialom in militom v poznem srednjem veku prim. Štih, Studien, str. 223–225.

³³ Štih/Simoniti: Slovenska zgodovina, str. 138 in sledeča; kot tudi Wakounig, Přemysl Otakar, str. 64.

III. Herbersteinov kranjski krog

Herbersteinove bleščeče kariere v službi Habsburžanov brez njegovega porekla in njegove večjezičnosti ni mogoče pojasniti. Na to je v avtobiografskih zapisih deloma opozoril tudi sam. Toda njegova dela namigujejo na to, da je potem, ko se je uveljavil v »širnem svetu«, vezi z ožjo domovino nenadoma prekinil. Možno je, da je ta vtis želel zavestno ustvariti in s tem prihodnjim rodovom po eni strani svoj ognjeni krst na dunajskem dvoru »prodati« kot lasten dosežek ter tako preprečiti vsakršen sum protekcionizma, po drugi strani pa odvrniti pozornost od kroga kranjskih intelektualcev, saj bi članstvo v njem lahko zmanjšalo njegove (latinske) pisateljske dosežke. A če upoštevamo dejstvo, da so Habsburžani za pogajanja z moskovsko kneževino na prehodu iz 15. v 16. stoletje angažirali skoraj izključno diplomate z jugovzhoda – kot so bili plemič Jurij Thurn (Della Torre, Delator, 1490, 1491) iz Gorice³⁴, Jurij Schnitzenpaumer (1514), žovneški vitez in ptujski glavar³⁵, ter nazadnje dvakrat Herberstein (1516–1518, 1526–1527)³⁶ – in da je Maksimilijan I. leta 1518 pogajanja z rusko delegacijo, ki je s Herbersteinom pripotovala v državo Svetega Rimskega Cesarstva, zaupal trem osebam, ki so obvladale slovanski jezik – Herbersteinu samemu, dunajskemu proštu Pavlu Obersteinu iz Radovljice in tržaškemu škofu Petru Bonomu³⁷ –, potem to potrjuje, da je dunajski dvor (Friderik III. Habsburški, še bolj pa njegov sin Maksimilijan I.) uvidel realne politične prednosti znanja slovanskega jezika. Če nadalje upoštevamo, da je na dunajskem dvoru in za njega delovalo še več drugih osebnosti s Kranjske, kot na primer kantor in dunajski škof Jurij Slatkonja (1456–1522)³⁸ ali ljubljanski škof Krištof Ravbar (1476–1536)³⁹, lahko domnevamo, da je bil Herberstein del cvetoče in vplivne subkulture, katere obstoj je njegove poudarjeno lastne uspehe v resnici vendarle relativiral.

Do zdaj je bil veliko premalo upoštevan razlog, ki ga je Herberstein sam navedel za to, da je vodil delegacijo v moskovsko kneževino, namreč: ker »der bischoff so lanng damit umbgiennng, verännndert der khaiser sein gemueth und legt solich purd auff mich«⁴⁰; poleg tega pa se je premalo upoštevalo tudi Herbersteinovo intenzivno vez z rodno Kranjsko. Mož, ki je bil predstavljen kot nestanoviten cerkveni dostojanstvenik, je bil vojaško izkušen, ekonomsko nadvse spreten, večjezičen in humanistično izobražen ljubljanski škof Krištof Ravbar, sin Herbersteinove tete Doroteje, torej Herbersteinov bratranec.⁴¹

³⁴ O Thurnovem znanju ruščine prim. Hans Uebersberger, Österreich und Rußland seit dem Ende des 15. Jahrhunderts. Erster Band: 1488–1605. Wien/Leipzig 1906 (= Veröffentlichungen der Kommission für Neuere Geschichte Österreichs), str. 62; nadalje Hermann Wiesflecker, Das älteste russische Originaldokument in Österreich? V: Mitteilungen des österreichischen Staatsarchivs 25 (1972), str. 141–150, tu 144–146; kot tudi Simoniti, Humanizem, str. 69.

³⁵ Uebersberger, Österreich, str. 77.

³⁶ Prim. mdr. Herbersteinov uvod k delu *Moscovia*.

³⁷ Karajan, Selbst-Biographie, str. 131; Uebersberger, Österreich, str. 132 in sledeča; kot tudi Simoniti, Humanizem, str. 70.

³⁸ Enciklopedija Slovenije 11, Ljubljana 1997, str. 127.

³⁹ Ravbar še čaka na izčrpno biografsko obravnavo. Gl. Karl Amon (izd.), Christoph III. Rauber (Koadjutor 1505, Administrator 1512–1536). V: Die Bischöfe von Graz-Seckau 1218–1968. Graz/Wien/Köln 1969, str. 197–218; Simoniti, Humanizem, str. 61–78; Enciklopedija Slovenije 10, Ljubljana 1996, str. 97. Kot dopolnilo prim. SBL 3, str. 37–39.

⁴⁰ Karajan, Selbst-Biographie, str. 104. Prim. tudi Capher-Tyfern, Orationes due luculentissimae ab illustri Gymnasio Viennensi in susceptione R. Principum ac Episcoporum Laibacensis Seccovienensisque & Tergestini anno M.D.XVII habitae, in quibus mirae ac rarissime laudes eorum succinctius explicantur. Viennae 1519, fol. A3v: »Transe hic, quam honorifice sis iam ad Sarmatiarum seu Poloniae regem et ad Moschos reliquiosque Scythas usque legatus declaratus.«; Simoniti, Humanizem, str. 68; Uebersberger, Österreich, str. 105.

⁴¹ Zahn, Familienbuch, str. 359.

Ravbarju pripisujejo naklonjenost do protestantizma,⁴² vendar pa najnovejše raziskave to zavračajo.⁴³ V resnici je škof od leta 1521 z odporom opazoval porajanje protestantizma v svoji diecezi⁴⁴ in dal leta 1524 objaviti šest členov zoper protestantizem;⁴⁵ leta 1527 so sledili dekreti za izboljšanje discipline v cerkvi, leta 1528 pa je Ravbar zoper reformatorja Primoža Trubarja izdal prepoved pridiganja v svoji diecezi.⁴⁶ Zakaj je Trubar vseeno še leta 1533 z Ravbarjevim pristankom smel pridigati v Ljubljani, ni pojasnjeno, se pa kot argument za brezpredmetnost tega podatka navaja dejstvo, da je škof takoj zatem ob grožnji s kaznijo razglasil in tudi izvrševal dekrete proti Trubarjevim naukom. Čeprav je bila vloga ljubljanskega škofa pri versko-političnih vprašanih jasna,⁴⁷ se je Herberstein bržkone iz pragmatičnih razlogov odpovedal temu, da bi se v svojih delih podrobneje ukvarjal z bratrancem Ravbarjem.⁴⁸ Škof, ki je od leta 1504 za Maksimilijana I. opravljal kočljive diplomatske misije in kot dvorni maršal pomembno sooblikoval dunajski kongres leta 1515, se je lahko kot poveljnik v beneško-avstrijski vojni med letoma 1508 in 1515 osebno prepričal o vojaških uspehih in diplomatski spretnosti svojega bratranca.⁴⁹ Ker je Ravbar pri cesarju užival velik ugled, je verjetno, da je za naporno potovanje v Moskvo namesto sebe priporočil sorodnika Herbersteina. Slednjemu pa se je najbrž zdelo, da bi omemba te domnevne protekcije zmanjšala njegove lastne dosežke.⁵⁰

Še en domnevni razlog za to, da je Herberstein v svojih številnih avtobiografskih spisih stike s Kranjsko preskočil oziroma jih zaradi osebne prizadetosti olepšal, predstavlja njegov nečak. Ivan Kacijaner (1491/92–1539), sin Herbersteinove sestre Uršule,⁵¹ je vzporedno s Herbersteinom naredil uspešno kariero v vojaški službi. Bil je izjemen strateg in nadarjen taktik tako v obrambi proti Turkom (1524) kakor tudi pri zadušitvi kmečkih uporov (1525). Kot deželni glavar Kranjske (1530–1537) je koordiniral prvi večji begunski val kristjanov iz turškega cesarstva – t. i. uskokov – in bil verjetno zadolžen za njihovo vključevanje v habsburški obmejni obrambni sistem, kasnejšo Vojno krajino.⁵² Obramba pred turško ekspanzijo v Slavonijo je nenadoma ustavila bliskovit Kacijanerjev vzpon; pri neuspešnem obleganju Osijeka leta 1537 je Kacijaner kot vrhovni poveljnik svojo četo pustil na cedilu.⁵³ Ko so ga zaradi veleizdaje prijeli, mu je z Dunaja uspelo pobegniti na Hrvaško.⁵⁴ Odtujitev med nekdanjim

⁴² Prim. SBL 3, str. 38; France Kidrič, *Ogrodje za biografijo Primoža Trubarja*. V: *Razprave znanstvenega društva za humanistične vede* 1. Ljubljana 1923, str. 179–272, tu str. 201, zapiše drzno in nedokazljivo trditev, da je Ravbar na smrtni postelji hostijo prejel v dveh oblikah.

⁴³ SBL 3, str. 37–39. Prim. Enciklopedija 10, str. 97.

⁴⁴ Simoniti, *Humanizem*, str. 84–86.

⁴⁵ Metod Benedik, *Protireformacija in katoliška prenova*. V: *Zgodovina cerkve na Slovenskem*. Celje 1991, str. 118.

⁴⁶ Enciklopedija 10, str. 97.

⁴⁷ Prim. mdr. Simoniti, *Humanizem*, str. 86–89.

⁴⁸ Prim. skope podatke v družinski knjižici: »Her Christof bischof zu Seccaw vnd Laibach.« Zahn, *Familienbuch*, str. 359.

⁴⁹ Simoniti, *Humanizem*, str. 67; Enciklopedija 10, str. 97.

⁵⁰ Tersch, *Selbstzeugnisse*, str. 209, dokazuje, da je Herberstein v času, ko je opravljal diplomatsko dejavnost, razvil odpor do vpliva duhovščine v posvetnih zadevah. Ta odpor bi se lahko nanašal tudi na bratranca Ravbarja.

⁵¹ Zahn, *Familienbuch*, str. 315, 331.

⁵² Prim. mdr. Vasko Simoniti, *Vojaška organizacija na Slovenskem v 16. stoletju*. Ljubljana 1991, str. 49 in sledeča, 127.

⁵³ S Kacijanerjem je dezertiralo več poveljnikov, med njimi tudi češki grof Alber Schlick in štajerski deželni glavar Ivan Ungnad. »Kazianer, Ungnad und Schlick, die möchten hangen an ainem strick,« so zatem oznanjali lepaki na vratih dunajskih cerkev. Slovenski biografski leksikon 4. Ljubljana 1980–1991, str. 290 (SBL 4); Vasko Simoniti, *Turki so v deželi že*. Turški vpadi na slovensko ozemlje v 15. in 16. stoletju. Celje 1990, str. 144–146.

⁵⁴ Simoniti, *Vojaška organizacija*.

zaščitnikom Ferdinandom I. in ubežnikom Kacijanerjem je doživela vrhunec, ko je cesar razpisal visoko nagrado za tistega, ki bi ubežnika ujel, Kacijaner pa se je zatem spustil v pogajanja s Turki. Njegova stanodajalca, grofa Ivan in Nikolaj Zrinjski, ki sta prav tako padla v nemilost pri cesarju, sta zaslutila priložnost zase. Da bi rehabilitiral družino, je Nikolaj Zrinjski – z vednostjo Ferdinanda I.? – naročil Kacijanerjev umor.⁵⁵

Nečakova usoda se je Herbersteina dotaknila iz družinskih in tudi političnih razlogov. V svoji družinski knjižici je kot pri vseh članih družine naštel njegove najpomembnejše biografske podatke, glede vzrokov cesarjeve nemilosti pa je zadržano zapisal »ain vngluckselig abtzug zuetragen«⁵⁶ oziroma je Kacijanerja celo poskušal rehabilitirati.⁵⁷ Herbersteinovo globoko prizadetost moramo iskati tudi v njegovem odnosu do Ferdinanda I. Medtem ko ga je z Maksimilijanom I. ob vsem spoštovanju povezovalo tudi globoko prijateljstvo, so bili odnosi med starajočim se diplomatom in novim, španskemu ceremonialu zavezanim kraljem zgolj poslovne narave. V tem je verjetno tičal tudi eden od razlogov za Herbersteinove preusmeritvene manevre v njegovih avtobiografskih delih ter v neutrudnem prizadevanju za Casa de Austria in družinsko čast.

Krogu kranjskih intelektualcev na Dunaju so pripadali kantor in dunajski škof Jurij Slatkonja, profesor fizike Jakob Strauss, brata Johann in Urban Cuzner, Lukas Seskar, Gašpar Žitnik in Lukas Drinak oziroma Luka iz Dobropolj, bolj znan pod psevdonimi Gutenfelder (Guettfelder), Bonicampianus, Agathopedius⁵⁸, ter bržkone tudi Herberstein. Ker je pri Jakobu Straussu potrjeno Herbersteinovo mecenstvo,⁵⁹ lahko domnevamo, da je diplomat kot član kroga podpiral tudi Agathopediusa.⁶⁰ Slednji je leta 1537 na dunajski univerzi poučeval predvsem poetiko in retoriko, k delom, ki jih je izbral za interpretacijo, pa sta spadali Ciceronovi *De officiis* in *Pro Archia*. Njegov pristop je bil interdisciplinaren, kot bi rekli danes; to so potrdili tudi njegovi učenci, med njimi prevajalec Ciceronovega *De senectute* Caspar Marchart. Agathopedius sam je zapustil malo napisanega, čeprav je več generacijam študentov predaval poetiko in retoriko ter jih spodbujal k pisanju. V dunajski narodni knjižnici se je v fondu CVP (Codex Vindobonensis Palatinus) ohranila njegova korespondenca s Herbersteinom.⁶¹ Iz pisem razberemo, da je Herberstein v njunem odnosu igral neke vrste očetovsko

⁵⁵ Simoniti, Turki, str. 150.

⁵⁶ Omembe vredno dejstvo je, da je Herberstein v svoji družinski knjižici (Zahn, Familienbuch, str. 331) za običajnimi biografskimi navedbami pri Kacijanerju dodal naslednji latinski zapis: »Hoc clarissimis ducibus fatale videtur ut in ultimo vite actu circumventi invidia imminutaque dignitate in ipso contumelie dolore moriantur. Quid enim vere glorie trophis onusto optacius atque felicius accidere potest, quam ut integra nominis fama sublimis anima in celum unde venerat euolet.«

⁵⁷ Tersch, Selbstzeugnisse, str. 200.

⁵⁸ Agathopedius je izviral iz kmečke ali trgovske družine iz Dobropolja / (sodobno) ime tega kraškega polja je edninske oblike (Dobropolje), kot del Agathopediusovega slovenskega imena pa se uporablja v (stari?) množinski obliki (Luka iz Dobropolj), op. prev./ V dvajsetih letih 16. stoletja je študiral na petih nemških univerzah in študij zaključil leta 1530 na dunajski artistski fakulteti. Leta 1537 je bil imenovan za *ordinarius bonarum litterarum professor*; njegovi predhodniki so bili nenazadnje Celtis, Cuspianus, Vadian in Philipp Gundelis. Do smrti leta 1562 je bil petkrat dekan (1536, 1543, 1545, 1547, 1555) in dvakrat rektor (1547, 1551). Bil je zaslužen za izpeljavo univerzitetne reforme Ferdinanda I. (*nova reformatio*).

⁵⁹ Strauss (?–1590 v Celju) je Herbersteina v nekem pismu imenoval mecen. Prim. SBL 3, str. 501.

⁶⁰ Agathopedius je Herbersteina imenoval *mecenas optimus* oziroma *patronus* (citirano po Christine Harrauer, Die zeitgenössischen lateinischen Drucke der Moscovia Herbersteins und ihre Entstehungsgeschichte (Ein Beitrag zur Editionstechnik im 16. Jahrhundert). V: Humanistica Lovaniensia 31. Leuven 1982, str. 141–163, tu str. 146.

⁶¹ Na to sta neodvisno drug od drugega in s časovnim zamikom opozorila Simoniti, Humanizem, in Harrauer, Lateinische Drucke.

vlogo pa tudi to, da je bil Agathopedius z njim vse življenje – umrl je štiri leta pred svojim očetovskim prijateljem – tesno povezan.⁶²

Iz ohranjenih pisem je razvidno, da je *amicitia* med obema možema zadevala tudi posej.⁶³ Univerzitetni profesor je bil najbrž tisti, ki je prepisal, izboljšal in jezikovno izpilil latinsko verzijo dela *Moscovia*; zaradi njegovih obveznosti in zaradi Herbersteinovih raznovrstnih poslov je bila knjiga natisnjena s precejšnjo zamudo.⁶⁴ Prve namige na uredniške predelave najdemo že v Herbersteinovi utemeljitvi tega, da je napisal *Rerum Moscoviticarum Commentarii*; znanstveno se je oprl na antične avtorje in v delo modro umestil njihove citate (gl. na primer *Praefatio*⁶⁵). Vprašanje je, ali je zelo zaposleni mož sploh imel čas v antičnih besedilih iskati primerna mesta in jih potem ustrezno vplesti v svoj latinski rokopis.⁶⁶ Poleg tega je treba podvomiti tudi o njegovem odličnem znanju latinščine in izčrpnem poznavanju antičnih avtorjev. Herberstein je bil sicer za tiste čase široko izobražen, v letih od 1499 do 1502 je študiral na dunajski univerzi in študij zaključil z bakalavreatom. Toda o svoji študijski vnemi je imel nadvse samokritične pripombe. Pritoževal se je, da je med dvoletnim šolanjem na Dunaju (Sv. Štefan, 1497–1499) užival preveč prostega časa in premalo sedel za knjigami.⁶⁷ Tudi v *Družinski knjižici* je pripomnil: »Zu Wien auff der universität ..., warin ich nit guet oder gelert worden bin, ist mein schuld und sunst niemand.«⁶⁸

Herberstein zaradi svoje nečimrnosti in ambicioznosti ne bi prenesel slabe latinske verzije svoje *Moscovia*. Pomagal si je z lektorjem, ki pa se mu ga ni zdelo vredno omeniti. Prav tako tudi Agathopedius ni videl razloga, da bi bil omenjen, zlasti ker je za svoje izdatne predelave dobil drugačno – denarno? – povračilo.

*

Herbersteinov trejezični rojstni kraj Vipava/Wippach/Vipacco in posesti tako po materini kot po očetovi strani so ležali na presečišču Slavie-Romane. Dejstvo, da je bil Herberstein že v zgodnjem otroštvu zaznamovan z obmejno regijo, kot tudi težavni geografski pogoji in vzgoja v treh jezikih so pripomogli k Herbersteinovi karieri in vzponu njegove družine. Če je bil njegov materni jezik slovenščina in ne italijanščina, potem je bil za njegove poslaniške poti na vzhod Evrope več kot koristen; vendar pa to ni bil niti jezik njegovega zasebnega in poklicnega življenja niti jezik stanu, ki mu je pripadal. Z maternim jezikom je bilo tako,

⁶² Agathopedius je bil Herbersteinov tajnik in občasen spremljevalec na diplomatskih odpravah. V pogrebnem govoru je bila zlasti omenjena humanistova udeležba pri diplomatskih odpravah k Sigismundu I. na Poljsko in Ludviku II. na Madžarsko. Prim. Simoniti, Humanizem, str. 209–212.

⁶³ Prim. Harrauer, Lateinische Drucke, str. 146.

⁶⁴ V pismu, ki ga je jeseni leta 1535 pisal Herbersteinu, se je Agathopedius opravičil za svojo zamudo pri delu, ki mu ga je ta zaupal, in zagotovil, da diplomat ni ravnal nepremišljeno, »non temere anno iam exacto magnificentia vestra pro seu Mozovia misit, quae tamen nondum perfecta est«. Agathopedius je izrazil upanje, da bo kmalu našel čas, »quo liberius in perpolineda transcribendaque Mozovia pergerem«. Citirano po Simoniti, Humanizem, str. 213 in sledeča. Prim. tudi Harrauer, Lateinische Drucke, str. 146. Nadalje Anna Horoškevič, Herbersteinijana danes. V: Žiga Herberstein, 1486–1566. Potomec znamenitega rodu iz slovenske Karantanije, vojščak, državnik, diplomat in mirotvorec. Ob 10. letnici razglasitve suverenosti Republike Slovenije. Moskva 2000, str. 107–126, tu str. 110.

⁶⁵ Christine Harrauer, Beobachtungen zu Darstellungsweise und Wahrheitsanspruch in der »Moscovia« Herbersteins. V: Schriften des Komitees der Bundesrepublik Deutschland zur Förderung der Slawischen Studien 5. Landesbeschreibungen Mitteleuropas vom 15. bis 17. Jahrhundert. Hans Rothe (izd.). Köln/Wien 1980, str. 183–205, tu str. 185.

⁶⁶ Harrauer, Lateinische Drucke, str. 141–163. O zavestni uporabi različnih antičnih avtorjev, kot so Cicero, Tacit ali Herodot, prim. Harrauer, Beobachtungen, str. 189–192.

⁶⁷ »Wollt Got, das ich nit so frey gelassen wär worden, ich hette vill merers gelernet.« Prim. Karajan, Selbst-Biographie, str. 71.

⁶⁸ Zahn, Familienbuch, str. 319.

kakor je z njim pogosto še danes: bil je lestev k družbenemu vzponu; človek ga je po potrebi uporabil, vendar pa ni bil akulturacijski ideal. Herbersteinovo znanje latinščine je bilo povprečno, vsekakor pa ne tako dobro, da bi latinsko verzijo dela *Moscovia* lahko napisal brez skrivnega pomočnika. Da bi se sodobnikom in prihodnjim rodovom predstavil kot humanist, Agathopediusa in kranjskega kroga ni omenjal.

Herberstein ni bil ne ošaben ne vzvišen in zapravljiv, temveč prej liberalen, odprt za to, kar je tuje, in skromen. Skromnost je bržkone zadevala zgolj njegov življenjski slog, ne pa njegove žeje po priznanju. Da bi slednjo potešil, je uporabil vso svojo jezikovno in diplomatsko spretnost, pri tem pa uspešno prikril vse, kar bi lahko zmanjšalo njegova priznanja.

Iz nemščine prevedla Anja Naglič

Z u s a m m e n f a s s u n g

»... hab ich teusch und windisch lerennet...« Zur Herkunft und zu den kulturellen Wurzeln von Sigismund von Herberstein,

Marija Wakounig

Der Beitrag wurde bereits in deutscher Sprache veröffentlicht: in: »... hab ich teusch und windisch gelernnet ...« Zur Herkunft und zu den kulturellen Wurzeln von Sigismund von Herberstein, in: Rußland, Polen und Österreich in der Frühen Neuzeit. Festschrift für Walter Leitsch zum 75. Geburtstag, hgg. Christoph Augustynowicz, Andreas Kappeler, Max Demeter Peyfuss, Iskra Schwarcz, Marija Wakounig (= Wiener Archiv für die Geschichte des Slawentums und Osteuropas; 19. Veröffentlichungen des Instituts für Osteuropäische Geschichte der Universität Wien, hgg. Horst Haselsteiner, Andreas Kappeler, Walter Leitsch, Max D. Peyfuss, Arnold Suppan, Marija Wakounig), Wien/Köln/Weimar 2003, 15–29.